

Csepeli György

A viszony meghatározója a nyelv - Magyarok és szlovákok Szlovákiában -

A tavalyi választások eredményei a politika iránt érdeklődőket Magyarországon is meggyőzhették a közvélemény-kutatások hasznáról. Ma már aligha akad politikus, aki figyelmen kívül hagyja a politikai közhangulatra vonatkozó előrejelzéseket. Hasonló példák özönével szolgálhat a piackutatás, a szociálpszichológiai kísérletezés.

A hidegháború utáni világban számos olyan lappangó probléma dobódott felszínre, melyek nyugtalanító árnyat vetnek a jövőre. Vajon az empirikus társadalomtudományok mennyire lesznek képesek megfelelni a posztmodern világ kihívásának, mely zárójelbe teszi a haladást, pesszimizmussal szemléli az embert, a fejlődést. A globalizációval együtt bontakoznak ki az ellenállás gócai, melyek a különböző csoportok által teremtett kis világokat értékelik felül és túl. A mindennapok uniformizálódó világát csoport-hovatartozások lövészárkai szabják szét. Ezek nem feltétlenül nemzetközi jogi érvennyel bíró határok, hanem ágyak és asztalok, patakpartok vagy éppen kert és kert között húzódnak. A keletkezett konfliktusok sajátossága, hogy egymással kibékíthetetlen kulturális értékek terében zajlanak. Hivatkozási alapjuk a sajátosan értelmezett múlt, melyben nincs helye a közösen megélt örömeinek vagy szenvedésnek.

Az etnikai, nemzeti és vallási konfliktusok tünettana jól ismert. Az okok elméleti megítélésében nincs összhang. Az elmélet azonban csak nyerhet, ha a társadalomtudósok modelljeit terápiás alkalmazások sorozatában próbálják ki. Közép- és Kelet-Európában az etnikai és nemzeti konfliktusok empirikus társadalomtudományi megközelítésének még kevés a hagyománya, bár az első kezdemények már megtörténtek.

Romániában Gall Ernő „egyszemélyes kutatóintézetként” a nemzeti problematika igényes elméleti szintézisének megalkotásán dolgozik. Fischer Ádám karmester Magyarországon alapítványt tett, melynek feladata a szlovák-magyar kapcsolatok javítására szolgáló eszközök kidolgozása. A németországi Friedrich Ebert Alapítvány segítségével magyar és szlovák szociológusok, történészek, újságírók évente találkoznak, hogy együtt gondolkozzanak a konfliktusmérésről eljárásokról.

Dél-Szlovákiában, Dunaszerdahelyen jött létre a Márai Sándor Alapítvány, mely már nemcsak a diagnózis és a terápia kérdéseivel foglalkozik, hanem az etnikai konfliktusok alakulását előrejelző technikákkal is kísérletezik. Az alapítvány Ellenpróbák címmel jelentetett meg egy izgalmas kiadványt, mely magyar és szlovák nemzetiségű szlovák állampolgárok viszonyáról ad minden korábbinál teljesebb képet.

A vizsgálatot 1994-ben végezték kétféle módszerrel. Az első módszer keretében reprezentatív módon kiválasztottak együttélésének kritikus pontjait derítették föl. A megkérdezett-

tek között azonos arányban voltak dél-szlovákiai magyarok, velük együtt élő szlovákok, akik sok esetben lakóhelyükön kisebbséget alkotnak, valamint tiszta szlovák területeken élők.

Ezáltal a kutatóknak három jellegzetes perspektíva felderítésére nyílt módjuk. A szociológiai vizsgálatot kiegészítette egy etnopszichológiai vizsgálat, melynek során a válaszadók három kategóriájából kiválasztott személyeket (kategóriánként ötven főt) mélyinterjú módszerrel is kifaggattak.

Az eredmények tükrében a szlovákiai magyar-szlovák viszony jelenleg mintha veszített volna jelentőségéből. Míg 1990 őszén a szlovákiai magyarok háromötöde és a szlovákok fele az egyik legfontosabb társadalmi gondként tartotta nyilván a két etnikai csoport viszonyát, addig 1994 márciusában a megkérdezettek zömét - nemzeti hovatartozástól függetlenül - elsősorban az egészségügyi ellátás romlása, a megélhetési költségek emelkedése, a bűnözés, az oktatás alacsony színvonala, a demokratikus intézmények működése és a privatizáció lassú tempója aggasztotta. A nemzetiségi konfliktusok az utolsó helyre kerültek az aggasztó társadalmi jelenségek listáján.

A kérdések jelentős része a múltra, pontosabban annak társadalompszichológiai feldolgozására vonatkozott. A válaszok azt mutatják, hogy ha a szlovák-magyar viszony konfliktusos mozzanatait a posztoszocialista valóság más konfliktusai el is nyomják, a parázs ott izzik a hamu alatt. A válaszadók igen nagy arányban (átlagosan 45 százalék) nem tudtak érdemben válaszolni arra a kérdésre, hogy mikor volt legjobb a szlovák-magyar viszony. A relatív többség meglepő módon mindhárom csoportban az 1948-1989-es időszakot választotta. A magyarok a szlovákokhoz képest gyakrabban választották a Monarchia időszakát (14, illetve 2 százalék).

Azon történelmi személyek listáját, akikre a szlovákok büszkék, L. Stur, A. Dubcek és M. R. Stefánik vezeti, míg a magyarok listájának élén Kossuth, Petőfi és Szent István található. A kutatók rámutatnak, hogy a két csoport közös történelemlátását lehetetlenné teszik az egymással ellenkező értelmezések. A szlovákok körében az az értelmezés számíthat népszerűségre, miszerint az őshonos szlovákok felségterületét előzönlötték a lovas magyar törzsek hordái, amelyek fokozatosan alkalmazkodtak a szlovákok civilizációs szintjéhez. A magyar válaszadók szívéhez viszont az az értelmezés közelebb, miszerint a magyarok bejövetelekor a szlovákok elmaradottságban éltek, és egyedül a magyarság betelepülése hozta el számukra az európai kultúrába való beépülés lehetőségét. A két értelmezés a múltat nullaösszegű játszmaaként fogja föl, melyben vagy a magyaroknak, vagy a szlovákoknak jut a civilizátori szerep. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy mind a szlovákok, mind a magyarok körében csak a megkérdezettek 30-31 százaléka ragaszkodik e két egymást kizáró mítoszhoz. Ezeket az eredményeket ajánlatos lenne figyelembe venni Magyarországon is, ahol a közeljövőben készülnek megünnepelni a honfoglalás 1100. évfordulóját. Vajon az évfordulót nem lehetne-e a két nemzet közös történelemlátása előmozdításának jegyében megünnepelni?

A szlovák nemzetiségűek 78, illetve 80 százaléka szerint a szlovákok ezer éven át magyar elnyomás alatt éltek. Ezzel szemben a magyarok 71 százaléka a magyar kisebbség szempontjából nagy szerencsétlenségnek minősíti Trianont, azaz Csehszlovákia (s közvetve Szlovákia) létrejöttét. A szlovákok úgy érzik, hogy a magyar kisebbség igazságtalan volt velük

szemben, amikor 1938-ban Horthy hadserege bevonult Dél-Szlovákiába (a délvidékiek 70 százaléka, az északiak 57 százaléka volt ezen az állásponton), a magyarok viszont az 1945-öt követően elrendelt „lakosságcsere” sérelmezik (87 százalék). A szlovákok többsége szerint a magyarok folyamatosan fokozzák követeléseiket, míg a magyarok a szlovákok fokozódó harciasságától tartanak. A szlovákok azt hánytorgatják fel, hogy nyelvüket elnyomják Dél-Szlovákiában, míg a magyarok azt kifogásolják, hogy nyelvüket a szlovákok a sajátjuknál alacsonyabb rendűnek tekintik. A kutatók úgy értelmezik ezeket az eredményeket, hogy a két csoport önszemplélete nem kooperatív fogalmi keretek kialakulásának kedvez.

A megkérdezettek körében mégis uralkodó az az álláspont, mely szerint a magyar-szlovák viszony jó, s a két csoport közötti társadalom-lélektani távolság sem minősíthető nagy. Mindkét csoport körében igen magas azok aránya, akik igyekeznek távol tartani magukat a cigányoktól. Nemzeti hovatartozástól függetlenül viszonylag sokan vannak, akik a szlovákiai nemzeti konfliktus elmérgesedésétől tartanak. (Ez az arány 44 százalék az északi szlovákok, 43 százalék a déli szlovákok és 40 százalék a magyarok körében.)

A mélyinterjú vizsgálatokban konfliktushelyzeteket ábrázoló képeket mutattak a válaszadóknak, ahol mindig a megkérdezettől eltérő nemzetiségű fél volt a kudarc okozója. A tesztre reagáló magyar vizsgálati személyek egészében véve frusztráltabbnak tűntek, mint a szlovákok. A Dél-Szlovákiában élő szlovákok kitűntek a másik nemzetiséggel szemben tanúsított türelmükkel. Az északi szlovákokra pedig az volt a jellemző, hogy a képen ábrázolt cselekedet lényegére reagáltak, s nem „ugrottak be” a szereplőknek tulajdonított nemzeti hovatartozás konfliktusos sugallatának.

Az etnopszichológiai vizsgálat azt állapította meg, hogy a szlovákok és magyarok viszonyát alapvetően a nyelvi konfliktus határozza meg. A szlovákok elvárják a magyaroktól a szlovák nyelv ismeretét, míg maguk - ha értenek is magyarul - a magyar nyelvtudást nem tartják ugyanolyan fontosnak, mint amennyire fontosnak tartják azt a magyarok. Másik fontos tanulság, hogy a szlovákiai magyarok világosan különbséget tesznek a szlovák állampolgárságú és a magyar állampolgárságú magyarok között, utóbbiakat negatívabb színben látva, mint saját magukat. A szlovák válaszadók viszont homogén tömbnek látják a magyarságot, melyet ideologikus síkon saját nemzeti identitásuk veszélyeztetőjeként érzékelnek.

Ez az ismertetés nem vállalkozhat arra, hogy az eredmények teljességét visszaadja. A kiadvány fontos olvasmány lehet mindenki számára, akit a szlovák-magyar viszony a maga konkrét meghatározottságaiban érdekel. A kutatók már a folytatáson gondolkoznak. A jövőben feltétlenül jobban figyelembe kellene venniük a szociológiai meghatározó tényezőket. Érdemes volna olyan vizsgálatokat tervezni, amelyeket hasonló metodikával magyarországi mintán végeznének. Csak remélhetjük, hogy ez a kis kötet felkelti a politikusok, a vállalkozók figyelmét, akik talán ráébrednek arra, hogy miként a szocializmus, úgy a kapitalizmus sem szavatolja automatikusan a nemzetek harmóniáját.

(Bord's, S., Fric, P., Haidova, K., Huncik, P., Máthé, R. 1995. Ellenpróbák. A szlovák-magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában. Fordította: Kanozits György. NAP Kiadó.)